

Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler

Mehmet DEMİR*

Özet

Bu makalede, İslâm'da hicret kavramı, hicret hükümleri ve Muhacirler ele alınmıştır. Hicretin sözlük ve terim anlamı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Tarihte Mekkeli Müslümanların türlü zorluklarla karşılaştıklarında vatanlarını terk edip yeni yurtlara göç edişini ifade eden hicret, Kur'ân'da övgüyle zikredilmiş, Muhacirler de Allah'ın müjdelere mazhar olmuşlardır. Bu nedenle İslâm geleneğinde ilk Müslümanların Mekke'yi terk edişleri sıradan bir göç değil, mübarek bir "hicret", göç edenler de göçmenler değil, gerçek "Muhacirler"dir. Binaenaleyh yerinden, yurdundan her göç eden kimsenin bu kapsama girip girmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Zorunlu sebeplerle son birkaç yıldır ülkemize gelen Suriyelilerin durumu buna dair bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmamızda Kur'ân, Sünnet ve İslâm fıkına göre hicretin gayesi, sebepleri ve çeşitleri üzerinde durulmuş ve İslâm tarihinde -özellikle Asr-ı saadetteki- hicretler müfessirlerin değerlendirmeleri bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede İslâmî açıdan hicretin salt bir göç olarak tavsif edilemeyeceği; din, can ve mal maslahatı gereği yapılan göçlerin gerçek "hicret" kapsamına dâhil edilmesi gerektiği temellendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İltica, hicret, muhacir, Suriyeli göçmenler.

As an Act of Obedience Hijra (Immigration) in Islam and Immigrants

Abstract

This article deals with Hijra (immigration) in Islam and immigrants. I demonstrated the linguistic and conventional meaning of hijra and the importance and necessity of hijra. I also stated hijra historical benefits as the Muslims of Mecca encountered various difficulties upon leaving their home to new ones; hence, hijra was praised in Quran and the muhajereen (immigrants) got glad tidings from Allah Almighty. In Islamic traditions, the event when the earlier Muslims left Mecca is not an ordinary immigration, rather it is a blessed one. Those who leave their homes are true immigrants. As such, a discussion starts as whether anyone

* Gaziantep Ömer Özmimar Erkek Anadolu İHL Meslek Dersleri Öğretmeni. Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü Denklik Komisyonu Üyesi. HRÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

who leaves their home or land is considered a true immigrant or not. In this article, I studied a sample of Syrian refugees who have been forced and obliged to leave to other countries for years; are they refugees or muhajereen (true immigrants.) I approached the aforementioned issue in the light of the Holy Quran, Sunnah and Islamic fiqh as related to hijra divisions, types, causes and history in the age of Islamic legislation and commentaries of the commentators. From a religious point of view, not all immigration is a pure hijra. That is, immigration happening for the sake of the religion, the self and money must be included in the comprehensiveness of the true immigration or hijra in Islam.

Key Words: Asylum, immigration, emigrant, Syrian refugees

Giriş

Hicret, insanlık âleminin tarihte çeşitli vesilelerle şahit olduğu ve bütün peygamberlerin ve onlara inanan insanların Allah Teâlâ'ya ibadeti gerektiği şekilde eda etmek için yaşadığı önemli bir olaydır. Peygamberler ve onlara inananlar, düşmanları tarafından hicret edilmeye zorlanmışlar, onlar da imanları uğruna vatanlarını, yurtlarını ve oradaki varlıklarını bırakıp hicret etmişlerdir.¹

Kur'ân'da hicret kelimesi, "Kur'an'ı terketmek",² "bir kişiden veya gruptan ayrılmak",³ "kötü şeyleri terketmek"⁴ ve terim anlamına uygun olarak "Allah uğrunda başka bir yere göç etmek"⁵ gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Hicret eden kimseye "muhacir" denilmekte, çoğulu olarak "muhacirîn, muhacirât" kelimeleri kullanılmakta,⁶ hicreti konu edinen âyetlerin çoğunda da Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlar kastedilmektedir.⁷

Zalim toplumlar, başkalarını kendi egemenlikleri altında tutmak için her türlü gayr-ı meşrû' yola başvurarak onları daima sömürmüşlerdir,⁸ onların yeraltı ve yerüstü zenginliklerini; tabii kaynaklarını ele geçirmeye ve yeni topraklar aramaya çalışmışlardır.⁹ Böylece onlar tarih boyunca sonu gelmeyen göçün türlerini de karşımıza çıkarmışlardır. Bir tarafta terör, korku, kanlı savaşlar, sömürü faaliyetleri, öbür tarafta yer ve vatanlarından göçe zorlanan ve yapılanlara karşı mukavemet gösteremeyen insanlar. Bu zalim toplumlar, onların neredeyse sahip oldukları her şeyini gasp ederek, onları çeşitli sıkıntılara sürüklemiştir. Yaşanan bu olayların müsebbibi ve faili kim olursa olsun, doğal olarak insanlık adına

¹ A'râf, 7/88; Yûnus, 10/90; Hûd, 11/80, 81; İbrahim, 14/13; Hicr, 15/65; İsrâ, 17/76-77; Tâhâ, 20/77, 78; Şuarâ, 26/52-67; Ankebût, 29/26.

² Furkan, 25/30.

³ Nisâ', 4/34; Meryem, 19/46; Müzzemmil, 73/10.

⁴ Müddessir, 74/5.

⁵ Bakara, 2/218, 97; Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ', 4/89, 97; Tevbe, 9/20.

⁶ Nisâ', 4/100; Tevbe, 9/100, 117; Nûr, 24/22; Mümtehine, 60/10.

⁷ Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

⁸ Kasas, 28/4.

⁹ Mustafa Müslim vd., *et-Tefsiru'l-Mevdûiiyyu li Suvâri'l-Kur'âni'l-Kerim, Câmiatu's-Şârika, el-İmaratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide*, 1. Baskı, 2010, II, 181-182.

engellenmesi ve yaptıklarından sorumlu tutulması gerekir. Bugün de insanlık, meydana gelen bu acı gerçekler karşısında büyük bir sınavdan geçmekte, burada özellikle Müslümanlara çok önemli görevler ve büyük roller düşmektedir.¹⁰

Göçler, içtimaî, iktisadî, siyasî ve kültürel yapıları etkiler.¹¹ Bu durum göç alan ülkelerde açıkça görülmektedir. Hatta Türkiye bu ülkelerin içinde başı çekenlerdendir. Bugün yaşanan hadiseler gösteriyor ki Türkiye, mülteci ve göçmen almaya devam edecektir. Buna karşılık ülkemizde bazı kimseler de, özellikle Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte, göçmen karşıtı söylem ve eylemlerde bulunmaktadırlar. Müslümanlar olarak göç olayları karşısında duruşumuzu belirlerken, bir nebze de olsa, İslâmî açıdan önemine binaen bir itaat eylemi olarak hicret, tarafımızdan tekrar hatırlanmalı, bilinmeli ve gündemde tutulmalıdır.

Uluslararası zeminde vatanını veya yaşadığı yeri terk edenlerle ilgili birtakım hukuki kurallar söz konusu olmuştur. Göç olayında mülteciler ve göçmenler ayrı bir durum arz etmiş, birinci ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra onlarla ilgili hukukî düzenlemeler evrensel hukuk beyannamelerinde yerini bulmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından mülteci ve göçmenlerin hukukî durumuna dair sözleşme, 1951 tarihinde imzalanmış ve 1954 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ise onların hukuk statüsüne ilişkin 1967 protokolü de imzalanmıştır. Lakin İslâm, 14 asır önce mülteci, göçmen ve Muhacirlerle ilgili düzenlemeler getirmiş ve uygulamalarda bulunmuştur. Binaenaleyh Hz. Peygamber, Müslümanların önce Habeşistan'a gitmelerine izin vermiş, sonra Allah'ın dilemesiyle bütün Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret etmişlerdir ki bu hicretler, İslâm tarihinde önemli yere sahiptir. Ahkâm tefsirleri ve fıkıh kitapları da hicreti ele almış ve onunla ilgili birtakım kurallar ortaya koymuştur.¹²

Bu makalede "Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler" ele alınmakla birlikte mülteci, göçmen ve muhacirin durumları üzerinde durulmuştur. Hicret, bir kimsenin kendi vatanını, ya dinini ve inancını yaşayamaması veya can ve mal emniyetinin olmaması durumunda zorunlu hale gelir. Kişi bazen rahat bir hayat yaşamak için bulunduğu yerden daha iyi bir yere gitmek istemesi halinde de göç eder. Burada hicret kavramı ve Muhacirler, bir itaat eylemi çerçevesinde Kur'ân ve Sünnet ışığında fakihlerin görüşleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu muvâcehede günümüzde Suriyeli göçmenlerin mülteci, göçmen ve muhacir olma durumları ise önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

¹⁰ Âl-i İmrân, 3/110.

¹¹ Basın ve yayın organlarında yer aldığı gibi bu sebeple Batı, Suriyeli göçmenleri kabul etmemek için neredeyse her türlü yolu kapatmaya çalıştığı herkesin bilgisi dâhilindedir.

¹² Özel, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 463-464.

1. Kavramsal Açından Hicret

(هاجر) “Hâcera” fiilinden türeyen “hicret” kelimesi sözlükte, (هجران) ‘hicran’ mastarından “terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek” anlamına gelen bir isimdir.¹³ Ancak kelime daha çok bir yerin terk edilerek başka bir yere göç edilmesi¹⁴ anlamında kullanılır. Kişinin bulunduğu yerden göç yoluyla ayrılması anlamına gelir.¹⁵ Bu ayrılma beden ile olabileceği gibi, dil veya kalp ile de olabilir.¹⁶

“(الهجرة) ‘Hicret’, ‘bir yerden bir yere taşınmak ve ikincisini tercih ederek birincisini terk etmek maksadını gütmek’ demektir. (هجر) ‘Hecr’, ‘ilişkiyi koparmak’ anlamındadır. Hicret de isimdir. Bir yerden bir yere, birincisini terk edip ikincisini tercih etmek ise (مهاجرة) ‘muhaceret’, yani hicret etmektir. ‘Tehâcur’ ise ‘karşılıklı olarak ilişkileri koparmak’ demektir. ‘Muhâceret’, ‘çölden şehre intikal etmek’tir, diyen kimse bu açıklamasında yanılmıştır. Çünkü bu çoğunlukla Araplarda görülen bir durumdur. Hem bu açıklamayı yapanın görüşüne göre Mekkeliler, muhacir olmazlar.”¹⁷ “Muhâceretin” aslı, “mufâale”dir; iki adamın kendi aralarındaki kin, düşmanlık ve buğz sebebiyle birbirlerini terk etmeleri anlamındadır, fakat daha sonra bu kelime, kişinin hoşlanmayıp terk ettiği her şey için kullanılır olmuştur.¹⁸

Terim olarak ise “hicret”, genelde Darü'l-Harb'den Darü'l-İslâm'a çıkıştır.¹⁹ Yani gayrimüslim ülkeden İslâm ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekke Müslümanların Medine'ye göçünü ifade eder. Muhacirlerin evlerini, akraba ve aşiretlerini Allah için terk ettiklerinden dolayı bu ismi almıştır.²⁰

¹³ el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-Lüğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir vd., Darü'l-Hadis, Kahire 2009, s. 1189.

¹⁴ el-İsfehânî, Râğıb, *el-Mufredât*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, s. 537; Cevherî, *es-Sihah*, s. 1189; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, Daru Sadır, Beyrut, *Lisanu'l-Arab*, V, 250-257; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî, Muessesetu'r-Risale, 8. Baskı, Beyrut 2005, s. 495; Hasan İzzeddin el-Cemel, *Mu'cemu' ve Tefsîrun Lüğaviyyun li Kelimâti'l-Kur'ân*, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, 1. Baskı, Kahire 2008.

¹⁵ İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Faris, *Mekayisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darü'l-Fikir, VI, 34; el-Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu'l-Lüğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, s. 1189; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu'l-Belağa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997, II, 362.

¹⁶ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 536; Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, Mektebetu Lubnan, 1986, s. 288; Önkâl, Ahmet, “Hicret”, DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

¹⁷ el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetu'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2006, III, 432.

¹⁸ et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, 1. Baskı, Kahire 2001, III, 667.

¹⁹ İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 2003, I, 101; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebi Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Daru Alemi'l-Kutub, 3. Baskı, Riyad, 1997, XIII, s. 149; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddik el-Minşâvî, Darü'l-Fadile, Kahire, “Hicret”, s. 214.

²⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, III, 667; İbn Abbâd, İsmail, *el-Muhîtu fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin, Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, Beyrut 1994, III, 372.

Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlara "Muhacir",²¹ Hz. Peygamber'e ve Muhacirlere yardım eden Medineli Müslümanlara da "Ensar"²² unvanı verilmiştir.²³ Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulmuştur: "Öne geçen Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle uyanlar; Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır ve (Allah) onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur."²⁴

"Ensar, İslâmî bir adlandırmadır. Enes b. Malik'e şöyle sorulmuş: İnsanların sizlere Ensar demesine ne dersin? Bu, Allah'ın size vermiş olduğu bir isim midir, yoksa cahiliye döneminde de bu isimle anılıyor muydunuz? Şu cevabı vermiş: Hayır o, Allah'ın Kur'an'da bize verdiği bir isimdir."²⁵

Allah, kendi yolunda hicret edenlere hem dünyada güzel bir yer, hem de âhirette mükâfat vereceğini;²⁶ hicret edip, sonra öldürülen veya ölenlere de güzel rızık vereceğini ve hoşnut olacakları bir yere yerleştireceğini²⁷ beyan etmiştir. Zulüm ve kötülük diyarından başka bir diyara hicret, ya gönüllü olur veya zorla yaptırılır. Hicret, öz vatanını zorla terk, yurttan sürülmek veya çıkarılmakla gerçekleşmesi halinde, zulme uğrayanların kendilerini savunma hakları doğar.²⁸ Allah, hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, kendi yolunda eza ve cefaya maruz kalanların, savaştan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğini²⁹ bildirmiştir.

Kur'an'da "hicret" kelimesi geçmemektedir, ancak bu kelimenin (هجر) "hecr" kökünden türeyip "yalnız kalmak",³⁰ "uzlette bulunmak",³¹ "göç etmek",³² "ayrılmak",³³ "terk etmek",³⁴ "yönelmek",³⁵ ve "hakaret etmek"³⁶ anlamına gelen³⁷ toplam otuz bir yerde çeşitli türevleri bulunmaktadır.

²¹ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Luğa*, VI, 34; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Abdualim et-Tahâvî, Matbaatu Hukûme, Kuveyt, XIV, 397.

²² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIV, s. 224-225.

²³ Önkâl, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

²⁴ Tevbe, 9/100.

²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 343-344.

²⁶ Nahl, 16/41.

²⁷ Hac, 22/58-59.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/195; İsrâ', 17/76-77; Haşr, 59/8.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/195.

³⁰ Meryem, 19/46; Nisâ', 4/34.

³¹ Müzzemmil, 73/10.

³² Nisâ', 4/100.

³³ Ankebût, 29/26.

³⁴ Müddessir, 74/5.

³⁵ Ankebût, 29/26; Nisâ', 4/34.

³⁶ Mu'minûn, 23/67; Furkân, 25/30.

³⁷ ed-Dâmeğânî, el-Huseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'an*, thk. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Darü'l-İlim li'l-Melâyin, 4. Baskı, Beyrut, 1983, s. 471-472; Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, s. 288; Önkâl, Ahmet, "Hicret", DVİ, İstanbul 1998, XVII, 458.

Kur'ân'da hicret kelimesi türevlerinin kullanıldığı bazı yerler ve anlamları ise şöyledir:

*“Nihayet Rableri dualarına şöyle karşılık verdi: Gerek erkek olsun gerek dişi olsun, her bir çalışanın hiçbir işini boşa çıkarmam. Birbirinizdensiniz. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Benim yolumda işkenceye uğrayanların, savaşanların ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. Allah katından mükâfat olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.”*³⁸ Âyette geçen (هَاجِرًا) “hâcerû” kelimesi, “inkârcı kavimlerini, aşiretlerini Allah için terk edip, Allah’a inanan ve Rasûlünü tasdik eden iman ehli kardeşlerine hicret ettiler”, anlamındadır ki bunlar da Kureyş Müşriklerinin Mekke’den çıkardığı Muhacirlerdir.³⁹

*“... Serkeşliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Onlara (evvelâ) öğüt verin (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarda yalnız bırakın (terk edin)...”*⁴⁰ âyetinde yer alan (وَاهْجُرُوهُنَّ) “ve’hcürûhunne” kelimesi de, “serkeşliklerinden korkulan kadınlarla yatakta sözlerini terk edip onlarla konuşmamak, ya da eziyet verici, kaba ve rastgele konuşmak, alay etmek ve onlara sırt dönmek, onları reddetmek”, ayrıca “kontrol altına almak için devenin ön ile arka ayağını iple bağlama” kelimesinden kinaye olarak “onları bağlamak” anlamında kullanılmıştır.⁴¹

*“Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde yerleşecek çok yer ve bolluk bulur. Kim, evinden Allah’a ve Resulüne muhacir olarak çıkarsa, sonra da ölüm kendisine erişirse, muhakkak onun sevabı Allah’a düşer. Allah, bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*⁴² Bu âyette de (يُهَاجِرُ) “yuhâciru” “hicret eden” kelimesi ve (مُهَاجِرًا) “muhâcir” kelimesi yer almıştır. Her iki kelime de “bedenen, lisanen ve kalben terk etmek” anlamında kullanılmış olup, şirk diyarı ve onun ehlinde uzaklaşmayı, Allah’ın kullarına meşru kıldığı yöntem ve yollarla kendi dini için İslâm diyarına ve orada yaşayan Müminlere gitmeyi ifade etmiştir.⁴³ Âyette yer alan (مُرَآغَمًا) “murâğam” kelimesi ise, “İslâm’a giren kişinin, kavmine düşmanlık ederek onlardan uzaklaşması” anlamındadır. O bakımdan, onun aralarından hicret maksadıyla çıkışına (مُرَآغَمًا) ismi verilmiştir ki bundan maksat, hicret edilecek yerdir. Kişinin Hz. Peygamber’in yanına varışına da hicret denilmiştir.⁴⁴

*“(İbrahim’in babası şöyle) dedi: “Ey İbrahim! Sen, benim ilâhlarıma rağbet etmiyor musun (kıymet vermiyor musun)? Eğer sen, (bundan) vazgeçmezsen mutlaka seni taşlarım ve uzun müddet beni yalnız bırak (benden uzaklaş).”*⁴⁵ Bu âyette yer alan

³⁸ Âl-i İmrân; 3/195.

³⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 322.

⁴⁰ Nisâ', 4/34.

⁴¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 700-707.

⁴² Nisâ', 4/100.

⁴³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 391.

⁴⁴ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 66.

⁴⁵ Meryem, 19/46.

(وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا) “ve’hcurnî meliyyen” sözü de, “benden ayrıl ve uzun müddet uzak dur”⁴⁶ anlamındadır.

“(Siz), ona (âyetlerime) kibirlenenlerdiniz. Gece toplanarak (âyetlerim hakkında) saçma sapan konuşuyordunuz”,⁴⁷ âyetinde bulunan (تَهْجُرُونَ) “tehcürûn” kelimesi de “hezeyan, saçma sapan”⁴⁸ anlamında kullanılmıştır. Kurtubî bunu, “siz Benim âyetlerimi dinledikten sonra büyüleniyorsunuz, azgınlaşıyorsunuz, bu nedenle Kur’ân’a iman etmiyorsunuz”⁴⁹ diye açıklamıştır.

“Peygamber: Ey Rabbim! Kavmim şu Kur’an’ı terk edilmiş bir şey hâline getirdi, dedi.”⁵⁰ Bu âyette de (مَهْجُورًا) “mehcûr” kelimesi, hem “terk edilmiş”⁵¹ hem “hakkında çirkin konuşulmuş” hem de “abes ve hezeyan” anlamında kullanılmıştır.⁵² Yani onlar bu Kur’ân hakkında gerçeğin dışına çıkarak onun bir sihir ve bir şiir olduğunu söylediler. Hz. Peygamber âhirette, “Onlar Kur’ân’ı terk ettiler, onunla amel etmediler, benden uzaklaştılar, beni yalanladılar diyecektir.”⁵³

“Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlarla, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmemeye yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah’ın size mağfiret etmesini sevmeyiz misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, bol bol rahmet edicidir.”⁵⁴ Bu âyette geçen (وَالْمُهَاجِرِينَ) “ve’l-Muhâcirûn” “muhacirler” kelimesinden maksat, Bedir savaşına katılmış, miskin muhacir, Hz. Ebu Bekir’in teyzesi oğlu Mistâh b. Esâse⁵⁵ olmakla birlikte bu kelime bütün muhacirleri kapsamaktadır.

“... ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık ...”⁵⁶ Bu âyette yer alan (هَاجِرُونَ) “hâcerne” “hicret edenler” kelimesiyle, Hz. Peygamber ile beraber hicret eden amca kızları, hala kızları, dayı kızları ve teyze kızları, kastedilmiştir.⁵⁷

“Onların (müşriklerin) söylediklerine sabret/katlan ve onları güzel bir şekilde terk

⁴⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâta, Muessesetu’ut-Târihi’l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 2002, II, 630; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XV, 552-555.

⁴⁷ Mü’minûn, 23/67.

⁴⁸ el-Cürcânî, *Abdukâhır, Dercü’l-Dürer fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim*, thk. Talat Salah el-Ferhan-Muhammed Edib Şekûr, Darü’l-Fikir, 1. Baskı, Ammân 2009, II, 350.

⁴⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 64.

⁵⁰ Furkan, 25/30.

⁵¹ el-Cürcânî, *Abdukâhır, Dercü’l-Dürer fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim*, II, 385.

⁵² el-Mâverî, *Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, en-Nüket ve’l-Uyûn* (Tefsiru’l-Mâverî), thk. es-Seyyid b. Abdulmaksûd b. Abdurrahim, Darü’l-Kutubî’l-İlmiyye, Beyrut, *en-Nüket ve’l-Uyûn* (Tefsiru’l-Mâverî), IV, 143.

⁵³ es-Sa’lebî, *Ebu İshak Ahmed, el-Keşf ve’l-Beyân*, VII, 132; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 405.

⁵⁴ Nûr, 24/22.

⁵⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, thk. Halid b. Ali el-Çamidî, Darü’l-Fikir, 1. Baskı, Cidde, 2015, VII, 132; el-Mâverî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, IV, 84.

⁵⁶ Ahzâb, 33/50.

⁵⁷ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 179.

et (onlardan ayrıl)."⁵⁸ Bu âyette yer alan (وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا) "ve'hcürhum hecran cemilen" sözü, "onlara taarruz etme, onların mükâfat (veya ceza) görmelerini beklemekle de uğraşma" anlamındadır. Çünkü bunda, Allah'a yapılan davetin terki vardır. Ebu'd-Derdâ da şöyle demiştir: "Bizler bazı kimselerin yüzüne gülümsüyor hatta gülüyoruz, fakat bununla birlikte kalplerimiz de onlara buğz etmekte, ya da onlara lanet okumaktadır."⁵⁹ Bu âyette Mekkeli müşriklerin yaptığı eziyetlere, hakaretlere, alay etmelere ve söylediklerine karşı sabır ve metanetle tepki gösterilmesi ve güzellikle onların terk edilmesi istenmiştir.⁶⁰ Muhtemeldir ki burada terk etme olayı, hem beden, hem dil, hem de kalp ile yapılan her üç terk etme türünü kapsamakta, dolayısıyla "bunlardan en uygun olanı hangisi ise onu güzellikle yapmakta serbestsin" anlamına gelmektedir.⁶¹

"Kötü şeyleri terk et (fe'hcür)."⁶² Bu âyette bulunan (فَاهْجُرْ) "fe'hcür" kelimesi de "terk et", anlamındadır. Taberî, âyette geçen (الرُّجُزْ) "er-Rucze" kelimesine, "şirk ve put" anlamını verdikten sonra onun "kötülükler" anlamına geldiğini belirtir.⁶³ Dolayısıyla âyet, "şirk ve putlardan ve ayrıca her türlü kötülükten bedenen, lisanen ve kalben uzak dur" anlamına gelir.⁶⁴

2. Hicretin Gayesi, Sebebi, Şekilleri ve Önemi

İnsanlar, özellikle Müslümanlar gayesiz ve sebepsiz göç etmezler. Göçün birtakım gayeleri, sebepleri ve şekilleri olmalıdır.

Göç; ekonomik, sosyolojik, demografik, coğrafi ve psikolojik sebeplerle doğal afetler ve savaşlardan dolayı olabilir. Çeşitleri açısından da, kendisiyle belli olduğu devletler arasındaki sınırlardan gerçekleşen dâhili ve harici göçler, göç kararı doğasındaki iradeye dayalı ve zorunlu göçler ve süreye bağlı yapılan daimî ve muvakkat göçler diye bir taksime tabi tutulabilir. Ayrıca göçü doğrudan ilgilendiren, göç ile ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkiler, göçün eğitim-öğretim ve yetkili kılma arasındaki ilişkiler ve göçün oturma, yani mesken ile arasındaki ilişkiler gibi konular da önem arz eder.

2.1. Hicretin Gayesi ve Sebebi

Yapılan her işin bir başlangıcı ve gayesi vardır. İş eğer İslâm inancından kaynaklanıyorsa, Allah'a itaat ve O'na yakın olma özelliği taşır. O işi yaptıran sırf iman olmalıdır, yoksa âdet, hevâ, övülme, meşhur olma gibi faktörler olmamalıdır.

⁵⁸ Müzzemmil, 73/10.

⁵⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XXI, 334-335.

⁶⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 380.

⁶¹ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 536-537.

⁶² Müddessir, 74/5.

⁶³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 410-412.

⁶⁴ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 537.

Bedenle yapılan göçün temelinde de Allah'a ve Rasûlü'ne hicret etme inancı vardır.⁶⁵ Bu dünya da, gerçekleşmesi istenilen belli gayeler ve hedeflerle sebeplere dayalı bir dünyadır. Allah tarafından her şey, özellikle insan boşuna⁶⁶ ve abes olarak yaratılmamış,⁶⁷ kendi haline de bırakılmamıştır.⁶⁸ Hicretin de bir gayesi vardır. Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz Benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde (nerede güven içinde olacaksınız orada) yalnız Bana kulluk edin"*,⁶⁹ buyurmuştur. Yani bir diyarda masiyet olup onu değiştirmeye güç yetirmeniz ve Bana kulluk etmeniz mümkün değilse, orayı terk ederek Bana rahatça kulluk edeceğiniz başka bir yere gidin.⁷⁰

Hicretin neredeyse söz konusu olmadığı an yoktur. Hak ve bâtil mücadelesinin olduğu her yerde o da olmuştur. Kur'ân'a göre bütün peygamberler ve onlara inanan insanlar, Allah'a ibadeti gerektiği şekilde ifâ etmek için imanları uğruna yerlerini, yurtlarını ve mallarını terk ederek göç etmişlerdir.⁷¹ Kur'ân, *"İnkâr edenlerin, peygamberlerine, elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız ya da mutlaka dinimize döneceksiniz"* dediklerini haber vermiş, aynı zamanda Allah'ın bu peygamberlere, *"zalimleri mutlaka helâk edeceğiz"*⁷² diye vaadde bulunduğunu da bildirmiştir. Kur'ân'da yine şöyle buyrulmuştur: *"Onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın."*⁷³

Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Rasûlü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir."*⁷⁴ Bu hadis, hicretin kişinin niyetine ve gayesine göre anlam ve değer kazanacağını, asıl hicretinde Allah'a ve Rasûlü'ne yapılan hicret olduğunu ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kâfirlerle savaş devam ettikçe hicret kesilmez."*⁷⁵ Bu hadis, savaşın hicretin sebebi olduğunu göstermiştir. *"Tevbe sona ermedikçe hicret sona ermez; güneş batıdan doğuncaya kadar da tevbe sona ermez."*

⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Risâletü't-Tebûkiyye* (Zâdu'l-Muhacir ilâ Rabbihî), s. 9.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/191; Sâd, 38/27.

⁶⁷ Mü'minûn, 23/115.

⁶⁸ Kıyâme, 75/36.

⁶⁹ Ankebût, 29/56.

⁷⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 433.

⁷¹ A'râf, 7/88; Yûnus, 10/90; Hûd, 11/80, 81; Hicr, 15/65; Tâhâ, 20/77, 78; Şuarâ, 26/52-67; Ankebût, 29/26.

⁷² İbrahim, 14/13.

⁷³ İsrâ', 17/76, 77.

⁷⁴ *Buhârî*, Vahy 1; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim*, thk. Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad, 1998, İmâret 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2008, I, 307.

⁷⁵ *Nesâî*, Bey'at, Bab 45, VII, 7747.

bulmaz",⁷⁶ hadisi de hicretin kesintisiz devam ettiğini bildirmiştir.

Müslüman bir toplumun bir beldede hayatta kalma ve İslâmî olarak gelişme mücadelesinde son alternatif hicrettir. Belli bir ortamda İslâm'ın gelişmesi ya da hayatta kalması ihtimali ortadan kalktığı ve bu yolda gösterilecek çabaların sonuçsuz kalacağı anlaşıldığında, bir kişi ya da grup o ortamı terk etmeye karar verebilir.⁷⁷ Ayrıca Allah'ın, kullarına ruhsat verip, lütfettiği hususlardan biri, canlarına yapılacak eziyetten kaçmalarıdır. Eğer bir kimse canına bir zarar geleceğinden korkarsa, Allah, kendisini böyle bir tehlikeden kurtarmak için oradan çıkıp kaçmaya izin vermiştir ki, canını bu mahzurlu durumdan kurtarsın.⁷⁸ Bu açıdan bakıldığında, örneğin Suriyeli göçmenlerin birbirlerinden farklı sebep ve gayelerle yurtlarından ayrıldıkları doğru olmakla birlikte, genelde savaş sebebiyle yerlerinden göç ettikleri açıktır. Canlarını kurtarmak amacıyla vatanlarını bırakıp, güvenle yaşayacakları özellikle komşu ve muhtelif ülkelere iltica ve göç etmeleri veya himayeleri altına girmeleri tabiatıyla onların hakkı olarak kabul edilebilir. Nitekim birinci Habeşistan hicreti böyle olmuştu. İlticâ ve göç edilen ülkelerin de bundan kaçınmamaları ve bu göçmenlerle ilgilenmeleri gerekmez mi? Müslümanlık bir yana, insanlık adına bunun aksini düşünmek mümkün müdür?

Mekke'de Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Mekkelilerin baskısı ve zulmüne maruz kalmışlardı.⁷⁹ Hatta bu dönemde şehit edilen sahabeler bile vardı.⁸⁰ Onlar, *Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Rasûlüllah* Kelime-i Tevhid'i söylemekle Mekkelilerin dinlerini terk ettiklerini beyan ediyorlardı; İslâm'a yöneliyor, her türlü ma'budu reddedip, sadece Allah'a ibadet etmeye çalışıyorlardı. Müslümanların söyledikleri Kelime-i Tevhid alelade bir söz değildi. Bu hem Müslümanlar hem de Mekkeliler açısından büyük önem taşıyordu.

Mekkeliler düzenlerinin bozulacağını, makam ve mevkilerinin kaybedileceğini anlayınca Müslümanlara karşı hakaret, alay etme, işkence ve ambargo gibi en ağır uygulamalarını da arttırdılar.⁸¹ Mekke önderler ve aveneleri, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları bu yoldan döndürmek için her türlü baskı ve zulmü yapıyorlardı.⁸² Hz. Peygamber, Müslümanları bundan kurtarmak ve onlara rahat bir nefes aldirmek için adil ve merhametli bir kişi olarak bilinen Necâşî adlı Hıristiyan bir hükümdar tarafından yönetilen Habeşistan'a gitmelerinin uygun

⁷⁶ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Musnedü'd-Dârimî*, thk. Esedü'Dârânî, Siyer, 70, III, 2555; Ebû Dâvud, Suleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davud*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Darü'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, Dimaşk 2009, Cihad 2, IV, 2479.

⁷⁷ Mîr, Mustansır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996, s. 85.

⁷⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 610; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 70.

⁷⁹ İbn İshâk, Muhammed, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, thk. Suheyl Zekkâr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, 1978, s. 209-231.

⁸⁰ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 192-193.

⁸¹ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 144.

⁸² İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 189-196.

olduğuna karar verdi. Bu, Müslümanların ilk hicreti idi.⁸³ Nitekim o sıralarda hicretten söz eden ilk âyetler de inmişti.⁸⁴ Habeşistan'a yapılan hicret, Müslümanlar açısından büyük bir rahatlık sağlamıştı. Bu hicrette dikkat çeken bir husus vardır ki o da şudur: İslâm ülkelerinde bulunmayan dini yaşama özgürlüğü, Müslüman olmayan bazı ülkelerde olabilir. Bunun delili de Hıristiyan Habeşistan ülkesidir. Burası İslâm ülkesi olmadığı halde Müslümanlar Mekke gibi bir yeri terk edip oraya (iki defa) hicret etmişlerdir. Hicret edenlere de muhacir denilmiştir.⁸⁵

Hz. Peygamber hac mevsiminde Yesrib'den gelen altı kişiye Akabe denilen yerde İslâm'ı anlattı, onlar da iman edip doğruladılar ve Hz. Peygamber'e biat ettiler. Sonra da İslâm'a davet etmek üzere geri döndüler.⁸⁶ Bu olayla birlikte Allah, Müslümanlara yeni bir yol açmış oldu. Bu gelişmelerin akabinde İslâm, Medine'de zamanla yerleşti.

Bundan sonra Hz. Peygamber'in teşvikiyle Müslümanlar, belirli bir zamanda gruplar halinde, gizlice Mekke'den Yesrib'e doğru yola çıktılar.⁸⁷ Onlar ne ile karşılaşacaklarını bilmedikleri bir geleceğe doğru Allah'a tam bir tevekkül ve teslimiyetle ilerliyorlardı. Böylece Hz. Peygamber'in buyruğuna samimiyetle uymak suretiyle hicret edip Mekke'yi terk ettiler. Sonunda Mekke'de yalnızca Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kaldı. Allah'tan, Mekke'den çıkış ve Medine'ye hicret iznini bekleyen Hz. Peygamber⁸⁸nihayet gelen izinle Hz. Ebu Bekir'le birlikte Yesrib'e hicret etti.⁸⁹ Kur'ân'da bu olay şöyle anlatılmıştır: *"Eğer siz ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, (iyi bilin ki) iki kişiden biri olduğu halde (Rasûlullah ve Ebu Bekir) kâfirler onu (Mekke'den) çıkardıkları zaman Allah ona yardım etmişti. Hani onlar mağarada (Sevr mağarasında) idiler, (Ebu Bekir korkunca Rasûlullah) o zaman arkasına: Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu (melekler) ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın kelimesi/sözü ise (zaten) yücedir. Çünkü Allah daima üstündür, hikmet sahibidir."*⁹⁰ Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkışı, onların Hz. Peygamber'i buna mecbur etmelerinin bir sonucu idi. Nihayet o da Mekke'den çıkmak zorunda kalmıştı.⁹¹ Bu konuda Hz. Peygamber'in, bineği üzerinde olduğu halde Hazvara'da⁹² durmuşken şöyle dediği nakledilmiştir:

⁸³ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Mağâzî*, s. 213-215; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, tahk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, 1. Baskı, Kahire 2001, I, 172-173.

⁸⁴ Zümer, 39/10; Nahl, 16/41, 42.

⁸⁵ Muhammed Casim Abd, *Ahkâmü'l-Hicreti fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, Mecelletu Ebhâsi Kulliyetu't-Terbiye el-Esasiyye, Külliyyetü'l-İmam el-A'zam, 2008, c. 8, sayı:1, s. 98-99.

⁸⁶ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Darü'l-Kitabî'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1990, II, 76-78.

⁸⁷ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 109; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, I, 192.

⁸⁸ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 109.

⁸⁹ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 121; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, I, 194.

⁹⁰ Tevbe, 9/40.

⁹¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 211.

⁹² Mekke'de bir çarşı adı.

“Vallahi (ey Mekke), sen Allah’a en sevimli olan Allah’ın en hayırlı yerisin, eğer senden çıkarılmasaydım, senden çıkmazdım.”⁹³ Böylece neredeyse bütün Müslümanlar Mekke’yi terk etmiş, Hz. Peygamber’in önderliğinde Medine’de toplanmış oldular.

Hicret basit bir olay değildir. O, bâtıldan hakka, zulmetten nûra, cehaletten ilme, zulümden adalete, kötülükten iyiliğe, çirkinlikten güzelliğe; İslâm’ın aydınlığına yönelmedir. Kısaca hicret, küfrün ve şirkin bataklığından kurtulup, Allah’a hakkıyla yönelip kulluk yapma, İslâmiyet’i en uzak yerlere götürüp duyurabilme imkânı veren önemli bir yolculuktur. Müminler, hicretle Medine’de bunu elde etmiş oldular.

Şimdi düşmanları tarafından vatanlarını terk etmek zorunda bırakılan Suriyeli göçmenleri ve benzerlerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Çünkü savaş ortamında kendi ülkelerinde onların İslâmiyeti yaşama imkânları, can ve mal emniyetleri kalmamıştır. Görmekte oldukları sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel gibi her türlü baskı ve zarardan kurtulmak ve korunmak için yerlerini terk etmeleri, onlara muhacir vasfını kazandırabilir.

2.2. Hicretin Önemi ve Çeşitleri

Bir itaat eylemi olarak hicretin İslâm’da büyük önemi vardır. Kur’ân’da bu hususta şöyle buyrulmuştur: *“Onlar, kendileri inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr etmenizi, onlarla denk olmanızı isterler. Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar, onlardan kimseyi veli (dost ve yönetici) edinmeyiniz. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, nerede bulursanız onları öldürün. Onlardan veli ve yardımcı edinmeyiniz.”*⁹⁴ Âyette yer alan (حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا) “hattâ yuhâcirû” “hicret edinceye kadar” ifadesi, beden ile bir diyardan başka bir diyara; Darü’l-Harb’den Darü’l-İslâm’a ve kalp ile Allah’a ve Rasûlüne yapılan hicret diye iki şekilde yorumlanabilir. Burada şehvetlerin, kötü ahlâkın ve günahların terki ve reddi de söz konusudur.⁹⁵ Âyette, *“O halde Allah yolunda hicret edinceye kadar, içlerinden kimseyi veli edinmeyin”*, buyrulurken Müslümanların küfür ve münafıklıkta kendileri gibi ve eşit olmasını temenni edenlerden teberri edip uzaklaşmaları emredilmiştir.⁹⁶ Nitekim Kur’ân’da münafıklar hakkında şöyle buyrulmuştur: *“Münafıklara, Allah’ın indirdiğine (Kur’ân’a) ve Peygamber’e gelin, dendiği zaman, onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.”*⁹⁷

Kur’ân’da yine şöyle buyrulmuştur: *“(Mücahitlere katılmayarak) kendilerine zulmedenlerin canlarını melekler alırken: ‘Nerede idiniz (niçin mücahitlerle beraber değildiniz)?’ dediklerinde, ‘biz yeryüzünde güçsüzdük (müstaz’af/çaresiz idik) dediler.’*

⁹³ Dârmî, Bab: 67, III, 2552.

⁹⁴ Nisâ, 4/89.

⁹⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 506-507; İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Risaletü’t-Tebûkiyye* (Zâdu’l-Muhacir ilâ Rabbihi), s. 16; el-İsfehânî, s. 537.

⁹⁶ Enfâl, 8/72; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VI, s. 506-507.

⁹⁷ Nisâ, 4/61.

*Melekler de, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oralara hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların sığınağı (barınağı) cehennemdir. O ne kötü dönüş yeridir.'*⁹⁸ Âyette, Hz. Peygamber hicret ettikten sonra, Müslüman olduğu halde Mekke'den ayrılmayıp, orada Müşriklerin arasında kalarak onlarla birlikte kalan kişilerin bu tavırlarıyla hicret etme emrine uymadıkları ve Allah'ın onların mazeretlerini kabul etmediği ve bu sebeple cehenneme girecekleri ifade edilmiştir.⁹⁹

Bu âyet indiği sırada ve Mekke'nin fethine kadar, Müslümanların Medine'ye hicret etmeleri farz idi. Bu âyet, Mekke'de Müslüman olmuş ve hicret farz kılındığı sırada hicret etmemiş olan bazı kişiler hakkında inmiştir.¹⁰⁰ Demek ki, hicret farz iken kâfirlerin istediklerine göre oturmak, doğrudan doğruya küfür değilse de herhalde bir günah ve nefse bir zulümdür. Tefsircilerin açıklamasına göre bu âyet, bir yerde dinini yaşama imkânı bulamayan bir kişinin oradan göç etmesi gerektiğini göstermektedir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Her kim dini uğruna bir yerden kaçarsa, gittiği bir karış yer de olsa cennete girmeye hak kazanır. Babası İbrahim'in ve peygamberi Muhammed'in yoldaşı olur."¹⁰¹

Şâfiî'ye göre, Medine'ye hicreti takip eden ilk zamanlar hicret farz olmadığı gibi Mekke'de ikamet de haram değildi. Hicretten sonra cihad önce mubah, daha sonra farz kılınca hicret etmeyenlere karşı uygulanan baskı ve zulüm iyice arttı. Bunun üzerine baskıya maruz kalanlardan hicrete gücü yetenlerin hicret etmesi farz kılındı. Âyette, ilk İslâm toplumunun geleceği bakımından taşıdığı önem sebebiyle bu emre uymayanların durumu ve akıbeti haber verilmiştir.¹⁰²

Kurtubî de, "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, oralara hicret etseydiniz ya!" buyruğu hakkında şunu demiştir: "Böyle bir soru ve cevap, onların hicreti terk etmek suretiyle nefislerine zulmeden Müslümanlar olarak öldüklerini ifade etmektedir. Aksi halde kâfir olarak ölmüş olsalardı, onlara bu kabilden bir söz söylenmezdi. Bu kimselerin Sahabe-i Kiram arasında anılmayışlarının sebebi ise, karşı karşıya kaldıkları durumun ağırlığı ve muayyen olarak onlardan herhangi birinin iman edip etmediğinin açık olmaması ve irtidat etmiş olma ihtimallerinin bulunması sebebiyledir."¹⁰³

İbn Kudâme'ye göre de bu âyet, hicret etmeye güç yetirenlere hicretin farz olduğunu gösteriyor. Kâfirler arasında dinini yaşama ve onun vecibelerini yerine getirme imkânı bulamayan kimselere hicret etmek farzdır. Dinin vecibelerini yerine getirmeye güç yetirenlere de bu vecibeler farzdır. Hicret ise dinin zarureti ve

⁹⁸ Nisâ', 4/97.

⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 381; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 61.

¹⁰⁰ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Mağâzi*, s. 309.

¹⁰¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 64.

¹⁰² Özel, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 463.

¹⁰³ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 63.

tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla farzın kendisiyle tamamlandığı şey de farzdır.¹⁰⁴

*“Erkekler, kadınlar ve çocuklardan (gerçekten) âciz (müstaz’af) olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır.”*¹⁰⁵

*“İşte bunları, umulur ki Allah affeder. Allah affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*¹⁰⁶

Allah'ın, (لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً) “lâ yestatîûne hîle” “çare bulamayan” buyruğundaki (حِيلَةً) “hîle” “çare” kelimesi, çeşitli kurtuluş yolları hakkında kullanılabilen umumi bir lafızdır. Âyetteki (سَبِيلًا) “sebîl” “yol” kelimesi de “Medine’ye varan yol” demektir.¹⁰⁷ Bunun bütün yollar hakkında umumi bir tabir olduğu anlamı da vardır. *“İşte bunları, umulur ki Allah affeder”*, buyruğu ile kastedilenler, hicret etmeye çare bulamayan ve günahsız (gerçekten müstaz’af) olan kimselerdir. Hicret uğrunda aşırı derecedeki sıkıntılara katlanmanın icap ettiği zannedilebilir. Öyle ki, bu zorluğa katlanmayan kimse bundan dolayı cezaya maruz kalabilir. İşte Allah burada böyle bir vehmi izale etmektedir. Zira aşırı meşakkate katlanmak icap etmemektedir. Aksine gerekli azık ve bineğin bulunmaması halinde hicretin terki caizdir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: İşte Allah, böylelerini hesaba çekerken, aleyhlerine olmak üzere nihai ve kılı kırk yararcasına onları hesaba çekmez. Bundan dolayı Allah şöyle buyurmuştur: *“Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*¹⁰⁸

Bu iki âyette hastalık, zayıflık, zorla orada kalmadan ve düşkünlükten dolayı hicret edemeyip aciz kalan kadın, çocuk gibi kendilerine hicret etmenin farz olmadığı kimselerden bahsedilmiştir. Küfür diyarındaki bu mecburî kalış için, ona güç yetirilemediğinden dolayı müstehaptır denilemez. Darü'l-Harb'de ikamet edip dinin emirlerini yerine getirebilene ise hicret farz değil, ama müstehaptır, çünkü orada onlara karşı cihad yapma, Müslümanların sayısını çoğaltma ve onlara yardım etme, ayrıca kâfirlerin azlığına onların içine girmeden sebebiyet verme ve onların kötülüklerini engelleme ve onlardan kurtulma imkânına sahiptir. Böylece orada kalmasında dinin vecibelerini yerine getirme imkânı söz konusu olduğu için hicret etmek ona farz değildir. Nitekim Hz. Abbas, Müslüman olduğu halde Mekke'de ikamet etmişti. Nuaym en-Nahhâm da, hicret etmek istediğinde kavmi Benu Adiy ona gelmiş ve: “Sen dinin üzere kalarak yanımızda ikamet et, sana eziyet etmek isteyenlere de mani oluruz. Bizim için yaptıklarına devam et.” demişlerdi. O, Benu Adiy kavminin yetim ve dullarıyla ilgileniyordu. Bu sebeple hicret etmekten geri kalmış, sonradan hicret etmişti. Hz. Peygamber ona: “Senin kavminin sana karşı tavrı benim kavmimin bana karşı tavrından daha hayırlıdır, zira kavmim beni Mekke'den çıkardı ve öldürmek istedi. Senin kavmin ise seni korudu, sana eziyet etmek isteyenlere de mâni oldu.” dedi. O da: “Ya Rasûlallah! Bilakis, kavmin seni Allah'a itaate ve O'nun düşmanına karşı cihad etmeye çıkardı.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 151.

¹⁰⁵ Nisâ', 4/98.

¹⁰⁶ Nisâ', 4/99.

¹⁰⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 385.

¹⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 65.

Fakat benim kavmim ise beni hicretten ve Allah'a itaatten alıkoydu." demişti.¹⁰⁹

"Şüphesiz, iman edenler, hicret edenler, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler, (muhacirleri) barındıranlar ve (onlara) yardım edenler, işte onlar birbirlerinin velileridirler. İman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edinceye kadar sizin onlarla hiçbir velâyetiniz yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, size yardım etmek düşer. Ancak sizin aralarında antlaşma bulunan bir kavme karşı değil. Allah yaptıklarınızı görendir."¹¹⁰ Bu âyette, (هَاجِرُونَ) "hâcerû" "hicret edenler", (لَمْ يُهَاجِرُوا) "lem yuhâcirû" "hicret etmeyenler" ve (حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا) "hattâ yuhâcirû" "hicret edene kadar" şeklinde üç kelime yer almıştır. Âyette yer alan, "Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse" ifadesine göre, Darü'l-Harb'de kalıp hicret etmeyen Müminler, kendilerinin kurtarılmaları için asker yahut mâlî bakımdan yardımcı olmak üzere çağrıda bulunacak olurlarsa, onlara yardımcı olunur. Bu bir farzdır, onlar yardımsız bırakılamaz. Ancak onlar, kendileri ile arasında antlaşma bulunan kâfir bir kavim aleyhine yardım isteyecek olurlarsa, o kâfirlere karşı onlara yardımcı olunmaz ve süresi bitinceye kadar da kâfirlerle yapılmış olan antlaşma bozulmaz.¹¹¹ Âyette geçen "birbirlerinin velileridirler" buyruğu da mirasta birbirlerinin velileridirler diye açıklanmıştır.¹¹² Önceleri hicret sebebiyle Ensar ile Muhacirler birbirlerine mirasçı olurlardı. Burada "velâyet" kelimesi ise, "yardımcı olmak" ve "neseb bağı ile bağlanmak" anlamındadır. Aynı şekilde "vilâyet ve velâyet", "emirlik, yöneticilik" anlamında da kullanılır.¹¹³

İbnü'l-Arabî'ye göre, bizden yardım isteyen Müminler esir ve mustaz'af kimseler ise, şüphesiz ki onlarla dostluk hâlâ devam ettiği için, onlara yardımcı olmamız gerekir. Eğer gücümüz buna yeterli ise onları kurtarmak maksadıyla cihada çıkmadık kırpan tek bir gözümüz kalmayınca yahut da hiçbir kimsenin elinde tek bir dirhem kalmamacasına onları esaretten kurtarmak için bütün malımızı harcayınca kadar onlara yardımcı olmamız gerekir. Malik'in ve bütün ilim adamlarının görüşü de budur. Elleri hazinelerle servet bulunmakla, ihtiyaç fazlası malları olmakla, güçleri, sayıları, kudretleri ve savaşma güçleri yeterli olmakla birlikte, kardeşlerini düşmanlarının esaretinde bırakmalarından ötürü, insanların karşı karşıya buldukları bu musibetler dolayısıyla "innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"dan başka bir şey diyemiyoruz.¹¹⁴

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler ve onları (hicret edenleri) barındıranlar ve (onlara) yardım edenler, işte onlar hakiki Müminlerdir. İşte

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 151-152.

¹¹⁰ Enfâl, 8/72.

¹¹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 294; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86-87.

¹¹² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 293-294; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86.

¹¹³ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 85-86.

¹¹⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 440; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86-87.

onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.”¹¹⁵ Ayette geçen (حَقًّا) “hakkan” “gerçek” kelimesi mastardır. Yani onlar hicret etmek ve yardımda bulunmak suretiyle imanlarını gerçekleştirmiş kimselerdir. “Onlar için cennette çok büyük bir mükâfat vardır” müjdesiyle onların imanlarının gerçek olduğu, gerçekten bir imana sahip oldukları ifade edilmiştir.¹¹⁶

Hz. Peygamber’in de hicretin önemine dair birçok hadisi vardır. Onlardan bazıları şöyledir:

“Eğer hicret şerefi olmasaydı, ben muhakkak Ensar’dan bir fert olmak isterdim.”¹¹⁷ “(Allah’a) ortak koşan bir müşrik Müslüman olduktan sonra, kâfirlerden ayrılıp Müslümanlar arasına katılmadıkça Allah, onun hiçbir amelini kabul etmez.”¹¹⁸ “Bir adam, Rasûlullah’a: ‘Yâ Rasûlallah, hangi hicret daha faziletlidir?’ diye sordu. Rasûlullah da ‘Allah’ın yasakladığı (haram kıldığı) şeyleri terk etmendir.’ buyurdu. Ve devamla, ‘Hicret, iki kısımdır: Şehirlilerin hicreti ve çölde yaşayanların hicreti. Çölde yaşayanın hicreti, vazifeye çağrıldığında gelmesi, kendisine emredilen şeyi yapmasıdır. Şehirlilerinki ise, çölde yaşayanunkinden daha ağırdır. Ecir ve sevabı da daha çoktur.’”¹¹⁹ “Ortalık kargaşa içindeyken ibadet etmek, bana hicret etmek gibidir.”¹²⁰ Abdullah b. Abbas’a göre “Rasûlullah, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (ve Hz. Peygamber’in ashâbı) muhacirlerdendi. Çünkü onlar müşrikleri terk etmişlerdi. Ensar’dan da muhacir olanlar vardı. Çünkü onlar da Medine’nin şirk vatanı olması sebebiyle Akabe bey’atında Hz. Peygamber’e gelmişlerdi.”¹²¹ Ayrıca Hz. Peygamber, geçmişte yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe edip, iyilerin yurduna yönelerek orada öldüğü kabul edilen ve bu sebeple affedilen bir şahıstan da bahsetmiştir.¹²²

Hz. Peygamber: “Fetihten (Mekke’nin fethinden) sonra (Medine’ye) hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır. Allah yolunda savaşa çağrıldığınız zaman koşunuz”,¹²³ diye buyurmuştur. Hadiste bitmiş olduğu beyan edilen “hicret”, Mekke’den Medine’ye yapılan hicrettir. Hicret, hangi mekân ve hangi zamanda olursa olsun, şartları oluştuğunda gündeme gelen bir ibâdet ve şartlar çerçevesinde işlenen bir eylemdir.¹²⁴ Hadis, Mekke’den hicreti kaldırmış ise de Müslümanlara

¹¹⁵ Enfâl, 8/74.

¹¹⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur’ân*, X, 89.

¹¹⁷ Müslim, Zekât 12; Dârmî, Siyer, III, 71.

¹¹⁸ İbn Mâce, İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yazid el-Kazvîni (207-275 h.), *Sünenü İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Abdulbaki, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Hudûd 20, Bab: 2, II, 2536.

¹¹⁹ Nesâî, Bey’at, Bab: 15, VII, 7740; Ebû Dâvud, Vitr 345.

¹²⁰ Müslim, Fiten 52; Tirmizî, IV, Fiten 30; İbn Mâce, Fiten 36, Bab: 14, II, 3985.

¹²¹ Nesâî, Bey’at, Bab: 45, VII, 7741.

¹²² Buhârî, Enbiya 60; Müslim, Tevbe 46; İbnü Mâce, Diyât 21, Bab: 2, , II 2621.

¹²³ Buhârî, Cihad ve’s-Siyer 1; Ebû Dâvud, IV, Cihad 2; Tirmizî, III, Siyer 32; Nesâî, Bey’at, Bab: 45, VII, 7745; Dârmî, Siyer 70, Bab: 69.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 150-151.

baskı yapılan her küfür diyarından İslâm yurduna hicret, farz olarak devam etmektedir.¹²⁵

Hicret birkaç çeşittir: 1- Hz. Peygamber'e yardımcı olmak için Medine'ye yapılan hicret. 2- Müslüman kimsenin Allah'ın kendisine haram kıldığı şeyleri hecr etmesi, yani onlardan uzak durması. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Muhacir, Allah'ın nehyettiği şeyleri hecr eden (ondan uzak duran) kimsedir."¹²⁶ Bu iki hicret türü şu ana kadar sabittir ve hükümleri devam etmektedir. 3- Masiyet işleyen kimseleri de tehdit etmek üzere masiyetlerinden vazgeçinceye kadar hecr edip tevbe edecekleri vakte kadar onlarla konuşulmaması, onlarla birlikte oturup kalkılmaması da bir hicrettir. Nitekim Hz. Peygamber Ka'b b. Mâlik ile iki arkadaşına karşı böyle davranmıştı.¹²⁷

İbnü'l-Arabî'nin hicretle ilgili olarak âyet ve hadislerden yaptığı değerlendirme de dikkat çekicidir. O, yola çıkıp gitmeyi, yani hicreti önce maksad açısından kaçmak maksadı ve talep maksadı diye iki, sonra hükümler yönünden vacip, mendûb, mübâh, mekruh ve haram diye beş türe ayırmıştır. Kurtubî de, bu tasnifi neredeyse aynen kabul etmiş ve tefsirinde dercetmiştir.¹²⁸ Her iki müfessir de hicreti İslâm hukuku açısından ele alarak bu konuda önemli bilgiler vermişlerdir. Onunla ilgili şöyle bir tasnifte bulunmuşlardır:

1- Darü'l-Harb'den Darü'l-İslâm'a çıkıp gitmek. 2- Bid'at topraklarından çıkıp gitmek. 3- Haram fiillerin baskın geldiği yerden çıkıp gitmek. 4- Bedene yapılacak eziyetten kaçmak: Bu işi ilk yapan kişi de Hz. İbrahim'dir. Çünkü o, kavminden korkunca: "Şüphesiz ben Rabbime hicret ediciyim"¹²⁹ demişti. Hz. İbrahim'in şöyle dediği de bildirilmiştir: "Ben, Rabbime gidiciyim. O, beni doğruya iletecektir."¹³⁰ Hz. Musa'dan ise: "Korku ile gözeterek oradan çıktı..."¹³¹ diye haber verilmiştir.¹³²

3. Hicretin Sosyal, Kültürel ve Dini Etkinlik Boyutu

Allah, Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlarla Medine'de yaşayan Müslümanlar arasındaki ilişkiye dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: "Onlardan (Muhacirlerden) önce yurda (Medine'ye) yerleşen ve iman sahibi olanlar (Ensar)

¹²⁵ el-Cevzî, Ebu'l-Farac Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984, II, 156; *Ebu Davud*, (Dipnot), IV, 2480; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 150.

¹²⁶ *Buhârî*, İman 4; Rikak 26; *Ebî Davud*, IV, Cihad 2; *İbn Mâce*, II, Fiten 36, 2934.

¹²⁷ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 506-507; *Buhârî*, Meğâzi 79; *Müslim*, Tevbe 53.

¹²⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, s. 609; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 65-72.

¹²⁹ *Ankebût*, 29/26.

¹³⁰ *Sâffât*, 37/99.

¹³¹ *Kasas*, 28/21.

¹³² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 610-612; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 69-70.

kendilerine hicret edenleri severler ve (muhacirlere) verilen (ganimetler) konusunda yüreklerinde bir ihtiyaç duymazlar ve ihtiyaçları olsa bile onları (muhacirleri) kendilerine tercih ederler. Kim, nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."¹³³

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiklerinde, burada yaşayanlarla, yardımlaşma ve dayanışma temeli üzerine bir antlaşma imzaladı.¹³⁴ Bu antlaşma İslâmiyetin, Müslüman olmayan topluluklarla barış içinde birlikte yaşamaya ve onlarla iyi ilişkiler içinde olmaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Yine Hz. Peygamber, "Muhacirler" ile "Ensar" arasında kardeşlik kurmuştu. Bu kardeşlik esasına göre, Medineli Müslümanlar mallarının yarısını muhacir kardeşlerine vermişlerdi¹³⁵ ki, tarihte bu dayanışma ve yardımlaşmanın bir benzerini göstermek mümkün değildir. Böylece, Medine'de ilk İslâm topluluğu kardeşlik, dayanışma ve yardımlaşma temelleri üzerinde oluşmuştur.

Kurtubî, Mümtehine suresinin 10. âyetinde şu bilgilere yer vermiştir: "Allah'ın, Müslümanlara müşrikleri dost ve yardımcı edinmeyi yasaklaması, Müslümanların müşriklerin yurdunu bırakıp Müslümanların yurduna hicret etmelerini gerektirdi. Evlilik ve nikâhlanmak ise dostluk sebeplerinin en sağlam olduğundan dolayı, "ey iman edenler, Mümin kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde" buyruğu ile kadınların hicret etmelerine dair hükümleri açıklamıştır. Hudeybiye'de Kureyş müşrikleri ile (Hz. Peygamber) kendisine gelen Mekkelileri onlara geri çevirmek üzere antlaşmış idi. Bir açıklamaya göre, Ümmü Külsüm kocası Amr b. el-Âs'dan, beraberinde iki kardeşi İmare ve el-Velid ile birlikte kaçmıştı. Rasûlullah kardeşlerini geri vermekle birlikte Ümmü Külsüm'ü alıyordu. Hz. Peygamber'e: Antlaşma şartı gereği onu da bize geri ver, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Antlaşmada koşulan şart, erkekler hakkında idi. Kadınlar hakkında değildi." Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi."¹³⁶

Göç, toplumları içtimaî, iktisadî, siyasî, ahlâkî, kültürel gibi açılardan etkiler. Bununla karşılaşan ülkeler bu durumu açıkça yaşamaktadır. En çok göç alan bu ülkelerin içinde Türkiye bulunmaktadır. Günümüzde, özellikle Suriye'de ve Irak'ta meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Müstevliler tarafından toprakları işgale uğrayıp, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine el konulan, kendilerine dinlerini yaşama fırsatı verilmeyen ve can pazarıyla karşılaşan bu güçsüz ve zayıf insanların sığınacakları en uygun yerler, elbette onların din, ahlâk, kültür, tarih ve coğrafya birliği, örf ve adet benzerliği bulunan komşu ülkeler olacaktır. Şartlar muvâcehesinde yapılması en doğru olan da budur. Burada Hz. Peygamber zamanında Müslümanların önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmeye mecbur edilmesine benzer durumlar söz

¹³³ Haşr, 59/9.

¹³⁴ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II, 143-144.

¹³⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II, 146; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I, 204-205.

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XX, 410-411.

konusudur. Yurdumuza gelen Suriyeli göçmenlerin durumu bu tarihî gerçeklerle mülâhaza edildiğinde belirtilen bu olaylara ne kadar benzediği görülür. Bir tarafta kendilerine muhacir diyebileceğimiz vatanlarını terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenler, öbür tarafta ise bu Suriyeli muhacirlere Ensar gibi davranması gereken bizler.

Sonuç

Hicret kelimesi birçok anlama gelmektedir. İslâm'a göre hicret ise, Allah'a ve Rasûlü'ne yapılır. Hicret, Müslümanlara vatanlarında uygulanan eziyet, baskı, şiddet ve işkence, ayrıca hak dini tebliğ etme imkânı kalmaması nedeniyle olur. Hicret, Müslüman'ın içinde bulunduğu duruma göre ya farz, ya da müstehap yahut ne farz ne de müstehap olur. Küfür diyarında eğer dinini yaşama, can ve mal emniyeti imkânı kalmamışsa oradan hicret etmesi farz; dinin vecibelerini yerine getirme imkânı ve fırsatı varsa orada kalması müstehap; yok eğer orada hasta, düşkün vb. olması ve zorla tutulması halinde ise, bu da ne farz ne de müstehaptır. Bununla birlikte hicret etmeksizin küfür diyarında kalarak din konusunda yardım isteyenlere dinen yardımcı olmak gerekir, aksi takdirde yardım etme imkânına sahip Müslümanlara bunun dini sorumluluğu vardır.

Hicret, Mekke'den göç eden Müslümanların sıkıntılı günlerden kurtulmalarına, Ensarla Medine'de dostluk ve kardeşlik, milli birlik ve beraberlik ruhu içinde toplum hayatını yaşamalarına vesile olmuş İslâm tarihinin en önemli olaylarından biridir. Müslümanlar, hicretle güvenli bir ortama kavuşmuş ve güçlenmiş, Hz. Peygamber'in önderliğinde kendilerini başkalarına kabul ettirmişlerdir. Hz. Peygamber, Medine ve çevresinde yaşayan halklarla antlaşmalar yapmış ve yönetimin Müslümanların elinde olmasını sağlamıştır.

Günümüzde değişik ülkelerden gelen, özellikle Suriyeli göçmenlerin durumu, hicretin devamlılığına dair önemli bir misal teşkil etmektedir. Onların kendi vatanlarında istilâcılar ve siyasî otoritenin zorbalığıyla can ve mal emniyetleri kalmamış, onlar en ağır işkencelere uğramışlardır. Özellikle nifak, fesat ve fitnenin kol gezip kan döküldüğü, ahlâkî kötülüklerin yaygınlaştığı ve en önemlisi yaşamaya mükellef oldukları İslâmî vecibeleri yerine getiremeyişleri sebebiyle yerlerini, yurtlarını ve yakınlarını terk etmişlerdir. Bundan dolayı muhacir kabul edilmeleri mümkündür. Onların bir kısmı ve ülkemizin bazı insanları da yaşanan bu göç olayının İslâmî cihetten pek farkında olmadıkları, bunun ise toplumlar arasında bazı sorunlara yol açtığı görülmüştür. Devlet ve hükümet, bunlara karşı doğru çözümler üretmekle onların verecekleri zararları önleyebilir. Bu da, ciddi, gerçekçi ve güvenilir içtimaî, iktisadî, siyasî, ahlâkî, kültürel ve hukukî bir bünyeyi oluşturup, ırkçı, yabancı düşmanı ve ötekini dışlayıcı her türlü üsluptan uzak durarak, kucaklayıcı, doğru ve insanî bir dil kullanmakla mümkündür.

Ülkelerini terk etmek zorunda kalan, özellikle Suriyeli göçmenlerin ve ülkemiz insanlarının Hz. Peygamber zamanında Muhacir ve Ensar'ın hicrette oynadığı rolü bilmeleri ve hicreti hatırlamaları büyük önem arz etmiştir. Ülkemize gelen Suriyeli göçmenlerle din, ahlâk, kültür, tarih ve coğrafya birliğimiz vardır; ancak dil, örf, adet, gelenek, görenek gibi -kısmen de olsa- farklılıklarımız, bazen birtakım sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu ve benzeri meseleler, aynı inancı, aynı coğrafyayı ve genelde benzer kültürleri paylaşan milletler tarafından ancak İslâm'ın ümmet¹³⁷ bilinciyle halledilebilir. Yani Allah'ın, "Müminler ancak kardeşirler.",¹³⁸ "Mümin erkeklerle Mümin kadınlar birbirlerinin velileri, yardımcılarıdır. Onlar iyilikleri teşvik edip (emredip) kötülükleri menederler",¹³⁹ ve Hz. Peygamber'in, "Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu zalime teslim etmez. Kim kardeşinin yardımında bulunursa Allah da ona yardım eder. Kim bir müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter",¹⁴⁰ "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar"¹⁴¹ gibi buyrukların özümlemlenip uygulanması ve toplumlarda iyice yerleştirilmesiyle mümkündür. Ayrıca göçmenlere Türkçeyi öğretmek için gerekli tedbirlerin alınması, bizlerin de Arapçayı öğrenmeye çalışması ve karşılıklı hoşgörü, sosyal ortamı rahatlatacak ve hayatı kardeşçe daha iyi yaşama imkânı sağlayacaktır.

Çeşitli milletlere mensup Müslümanlar olarak, herkes kendi çapında bir değer taşımakla birlikte, ancak İslâm ümmeti bütünlüğünün içinde bir anlam ifade edebiliriz.

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/110.

¹³⁸ Hücurât, 49/10.

¹³⁹ Tevbe, 9/71.

¹⁴⁰ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebû Davud, Edeb 45, VII, 255, 4893; Tirmizî, Hudûd 3, III, 254, 1487; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 7943.

¹⁴¹ Müslim, Birr 66, 2586; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VII, 18890; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VII, 18930.

TABLO
Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin yurtlarından göç sebebini/gayesini gösteren
51 kişilik anket tablosu

Say 1	Göçün Sebebi ve Gayesi مواد سبب الهجرة وغايتها	1Dere ce درجة واحدة	2dere ce درجتان	3derece ثلاث درجات	4derece أربع درجات	5derece خمس درجات	Topla m Ve Yüzde si
1	Dini İnançları Reddetmek رفض العقائد الدينية	%13,7 2	%1,96	%9,80	%5,88	%23,52	%54,90
2	Can ve Mal Güvenliği Olmaması عدم أمنية النفس والمال	%0	%1,96	%1,96	%5,88	%88,23	%98,03
3	Siyasî Otoritenin Baskısı ضغط السيطرة السياسية	%0	%1,96	%9,80	%5,88	%80,39	%98,03
4	Mezhep Taassubu ve Şiddeti التعصب المذهبي وشدته	%3,92	%5,88	%7,84	%11,76	%45,09	%74,50
5	Nifak, Fesat ve Fitnenin Yayılması إنتشار النفاق والفساد والفتنة	%3,92	%5,88	%5,88	%3,92	%62,74	%82,35
6	Kötü Ahlâkın Varlığı	%13,7					%70,58

	وجود الأخلاق السيئة	2	%5,88	%5,88	%7,84	%37,25	
7	Suçtu İrtikâp Etmek إرتكاب العقوبة (الجريمة)	%5,88	%1,96	%9,80	%9,80	%19,60	%47,05
8	Eğitim ve Öğretim التربية والتعليم	%7,84	%3,92	%9,80	%7,84	%35,29	%64,70
9	Ticaret التجارة	%11,76	%3,92	%1,96	1,96	%11,76	%31,37
10	Akrabalar ve Evlilik الأقرباء والزواج	%15,68	%3,92	%5,88	%3,92	%7,84	%37,25
GENEL ORTALAMA TOPLAMI		%7,64	%3,72	%6,86	%6,47	%41,17	%65,88

Tablodaki yüzdeler, 51 Suriyeli göçmen ile yapılan ankette göç sebebi başlığı altında 10 soru üzerinden; 1 derece en az önemli, 5 derece en çok önemli ve aradaki 2, 3, ve 4 derece önemli olmak üzere hesaplanmıştır. Burada görüldüğü gibi %98.03 ile can ve mal güvenliği olmaması ile siyasi otoritenin baskısı ilk sırada yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehras li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Darü'l-Hadis, Kahire.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2008.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (194-256 h.), *Sahihu'l-Buhârî*, Daru İbn Kesir, 1. Baskı, Beyrut 2002.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 398 h.), *es-Sihâhu Tâcu'l-Lüđti ve Sihâhu'l-Arabiiyyeti*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir vd., Darü'l-Hadis, Kahire 2009.

• Cevzî, Ebu'l-Farac Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (508-597 h.), *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984.

• Cevziyye, İbn Kayyim el-Cevziyye (691-751 h.), *er-Risâletü't-Tebûkiyye* (Zâdu'l-Muhacir ilâ Rabbihi), thk. Muhammed Uzeyr Şems, Daru Âlemi'l-Fevâid.

• Cürcânî, Abdulkâhır (ö.471 h.), *Dercü'd-Dürer fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Talat Salah el-Ferhan-Muhammed Edib Şekûr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, Ammân 2009.

• Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Curcânî (ö. 816 h.), *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddik el-Minşâvî, Darü'l-Fadile, Kahire, "Hicret" maddesi, s. 214.

• Dâmeğânî, el-Huseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, thk. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Darü'l-İlim li'l-Melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1983, 471-472.

• Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram ed-Dârimî (181-255 h.), *Musnedu'd-Dârimî*, thk. Huseyin Selim Esedu'dârânî, Darü'l-Muğni, 1. Baskı, Riyad 2000.

• Ebû Dâvud, Suleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (203-275 h.), *Sünenü Ebi Davud*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Daru'r-Risaletu'l-Alemiyye, Özel Baskı, Dimaşk 2009.

• İsfehânî, er-Râğıb (ö. 425 h.), *el-Mufredât*, thk. Safvan Adnan Davudi, Darü'l-Kalem, 4. Baskı, Dimaşk 2009.

• Feyrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhamme Naim el-Arkasûsî, Muessesetu'r-Risale, 8. Baskı, Beyrut 2005.

• Hasan İzeddin el-Cemel, *Mu'cemun ve Tefsirun Lüğaviyyun li Kelimâti'l-Kur'ân*, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, 1. Baskı, Kahire 2008.

• İbn Abbâd, İsmail b. Abbâd (326-385 h.), *el-Muhîtu fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin, Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, Beyrut 1994.

• İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah (468-543 h.) *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ', Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 2003.

• İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Faris (ö. 395 h.), *Mekayisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darü'l-Fikir.

• İbn Hişam (ö. 213 veya 218 h.), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1990.

• İbn İshak, Muhammed b. İshak (ö. 151 h.), *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, thk. Suheyl Zekkâr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, 1978.

• İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebi Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (541-620 h.), *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Daru Alemi'l-Kutub, 3. Baskı, Riyad 1997.

• İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yazid el-Kazvîni (207-275 h.), *Sünenü İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Abdalbaki, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye.

- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230 h.), *et-Tabatu'l-Kubrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancı, 1. Baskı, Kahire 2001.
- Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî (ö. 671 h.), *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, muessesetü'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2006.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî (364-450 h.), *en-Nüket ve'l-Uyûn* (Tefsiru'l-Mâverdî), thk. es-Seyyid b. Abdulmaksûd b. Abdurrahim, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mîr, Mustansır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996.
- Mukâtil b. Suleyman, *Tefsir Mukâtil b. Suleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâta, Muessesetu't-Târihi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 2002.
- Mustafa Müslim vd., *et-Tefsiru'l-Mevdûiyyu li Suvari'l-Kur'âni'l-Kerim*, Câmiatu's-Şârika, el-İmaratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, 1. Baskı, 2010.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (206-261 h.), *Sahihu Müslim*, thk. Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad 1998.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303 h.), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî, Kontr. Şuayb el-Arnaût, Muessesetü'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2001.
- Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1986.
- Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed es-Sa'lebî (ö.427 h.), *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Halid b. Ali el-Ğamidî, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, Cidde 2015.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, 1. Baskı, Kahire 2001.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî (ö. 279 h.), *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1. Baskı, Dimaşk 2009.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemaşerî (ö. 538 h.), *Esâsu'l-Belağa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseyin ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Abdulhalim et-Tahâvî, Kuveyt 1974.

Ansiklopediler

- Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 458-462.
- Özel, Ahmet, "Hicret (Fıkıh)", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 463.
- Özel, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 463-464.

Dergiler

- Muhammed Casim Abd, *Ahkâmu'l-Hicreti fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, Mecelletu Ebhâsi Kulliyetu't-Terbiye el-Esasiyye, Külliyyetü'l-İmam el-A'zam, 2008, c. 8, sayı:1, s. 92-118.